

Schaken als oefening in "handelen"

De Duits-Amerikaanse filosofe Hannah Arendt maakt onderscheid tussen drie soorten van menselijke activiteiten: "arbeiden", "werken" en "handelen". In het arbeiden zijn mensen gelijk aan dieren: het betreft puur datgene wat steeds opnieuw nodig is om te overleven. Werken is voor haar het maken van 'dingen', een doelgerichte activiteit waarmee de mens zich al begint te onderscheiden van de dieren. Pas in het handelen wordt een mens echt mens, aldus Arendt. Handelen is "het omgaan met anderen", waarin mensen zich in vrijheid aan elkaar tonen met alle uitdagingen en risico's die daaraan verbonden zijn. Haar grote voorbeeld is de Griekse polis, waar vrije mensen in een directe democratie samen vorm gaven aan hun samenleving. Maar even zo goed noemt ze voorbeelden van handelen in de kring van vrienden en gezin.

Wetenschappers hebben zich afgevraagd in welke categorie Arendt het "spelen" zou plaatsen. Is de spelende mens misschien een nog 'hogere' categorie dan de handelende mens? Ik denk dat ze op deze vraag vrij zuinig geantwoord zou hebben. Vermoedelijk zou ze het "spelen", net als de "kunst", ergens tussen werken en handelen geplaatst hebben.

Schakers en kunstenaars zijn burens. Beiden storten zich keer op keer in een avontuur waarvan de afloop onzeker is en waarbij er geen weg terug is. Het verloop van een partij is immers onvoorspelbaar en onomkeerbaar. In de filosofie van Arendt zijn dat belangrijke kenmerken van het "handelen", kenmerken van het echte leven. Wel is het zo dat schaken, net zoals kunst, een vereenvoudigde vorm van handelen is. Anders dan in de politiek of in de vriendschap is het aantal 'speelwijzen' immers beperkt en strak omlijnd door bord, stukken en spelregels. Misschien zou je schaken, net als andere vormen van sport of spel en net als schilderen of muziek maken, kunnen zien als een oefening in handelen, een oefening in leven.

De afgelopen weken was er terecht veel positieve aandacht voor het schoolschaken in Rotterdam. Het zou de concentratie en de cognitieve vaardigheden van de leerlingen stimuleren en ik geloof zeker dat dit het geval is. Maar belangrijker dan die cognitieve vaardigheden zijn misschien wel de handelingsvaardigheden in de betekenis die Arendt er aan geeft. Het vermogen en de moed om zin te geven aan het bestaan door samen te werken en samen te leven. Door op avontuur te gaan. Door mens te zijn. Samen spelen, door te schaken, te judoën, te voetballen of wat dan ook, is oefenen in dat samen leven¹. En vooral daarom is het waardevol.

Zo dacht Hannah Arendt er over. En onder de denkers, de filosofen, is zij niet de minste.

Jan Willem Duijzer

1

Het is niet toevallig dat de filosoof Henk Oosterling, die zich al vele jaren inspant voor vernieuwing van het onderwijs in Rotterdam (o.a. door de inzet van judo) een grote fan is van Hannah Arendt.